

AMERIKA ADABIYOTIDA OBRAZ VA UNING JAMIYATGA TA'SIRI

Mamanabiyeva Shaxrizoda Sharofidin qizi,
o'qituvchi, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nizomov Feruzbek Raxmon o'g'li,
o'qituvchi, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Abstrakt:

Amerika adabiyotida obrazning jamiyatga ta'siri o'zining xilma-xilligi, chuqurligi va ijtimoiy kontekstdagi o'rni bilan alohida ahamiyatga ega. Bu maqolada, asosiy obraz, yordamchi obraz (antagonist), yuzaki obrazlar va chuqur obrazlarning adabiy asarlarda qanday paydo bo'lishi, ularning jamiyatdagi ijtimoiy tuzilma va psixologik holatlarga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, adabiy obrazlar orqali mualliflar insoniyatning ijtimoiy va ruhiy muammolarini, konfliktlarini va orzularini qanday aks ettirganlari ko'rsatiladi. Amerika adabiyotida obrazlar jamiyatning turli qatlamlarini, qadriyatlarini va muammolarini o'z ichiga olgan holda, o'quvchiga chuqur ijtimoiy va psixologik tushuncha berishga xizmat qiladi. Ushbu maqola adabiy asarlarda obrazlarning ahamiyati, ularning jamiyatga ta'siri va o'quvchi anglashiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida umumiy tasavvur beradi.

Kalit so'zlar: Amerika adabiyoti, Obraz, Asosiy obraz, Yordamchi obraz (antagonist), Yuzaki obrazlar, Chuqur obrazlar, Jamiyat va adabiyot, Psixologik tahlil, Ijtimoiy tuzilma, Insoniyatning ruhiy holati, Konfliktlar, Ijtimoiy qadriyatlar.

Introduction

Obraz tushunchasi adabiyotda, san'atda va psixologiyada juda muhim o'rin tutadi. Bu tushuncha, asosan, insoniyatning turli jihatlarini, uning ruhiy va ijtimoiy holatlarini, qarorlarini va dunyoqarashlarini ifodalovchi obrazlarni yaratishga xizmat qiladi. Obrazlar, birinchidan, adabiyot asarining markazida turgan personajlar yoki figuralar sifatida namoyon bo'ladi, ikkinchidan, ular o'quvchiga yoki tomoshabinga asarning mazmuni, g'oyasi va muallifning dunyoqarashi haqida chuqurroq tasavvur beradi. Obraz asosan, insonning ijtimoiy, psixologik va ruhiy xususiyatlarini tasvirlash orqali o'quvchiga aniq bir holat yoki voqeaga nisbatan his-tuyg'ularni uyg'otishga qaratilgan adabiy vositadir. Obrazlar har bir o'quvchiga o'zining ichki dunyosini, o'tmishini, kelajagini yoki hozirgi holatini tushunishga yordam berishi mumkin. Shunday qilib, obraz bir vaqtning o'zida individual va universal xarakterga ega bo'lishi mumkin, chunki u inson tabiatining turli qirralarini tasvirlaydi. Obraz adabiyotda yoki san'atda kishilarning xarakterlari, ruhiy holatlari, hissiy ko'rinishlari, dunyoqarashlari va turmush tarzlarini ifodalovchi tasviriy obrazdir. Obraz nafaqat real shaxslar yoki personajlar, balki ularning ichki dunyosi, psixologik kechinmalari, qiyinchiliklar va orzulari bilan bog'liq bo'lgan adabiy vosita hisoblanadi. Obrazlar muayyan asarlarning mazmuni va shaklini, shuningdek, muallifning dunyoqarashini yaratishda asosiy rol o'ynaydi.

Obrazning adabiyotdagi funksiyasi juda katta. U nafaqat asarni o'qish yoki ko'rish jarayonida o'quvchining yoki tomoshabinning emotsional javobini qo'zg'atadi, balki muallifning dunyo

haqidagi fikrini, g'oyasini, falsafasini yoki ijtimoiy muammolarni ko'rsatish imkonini beradi. Obraz orqali yozuvchi yoki san'atchi insoniyatning umumiy jihatlarini, uning murakkab va ko'p qirrali tabiatini tasvirlaydi.

Obrazlarning bir qancha turlari mavjud. Bunda birinchisi Asosiy obraz (protagonist) hisoblanadi. Asosiy obraz asarda markaziy shaxs bo'lib, uning harakatlari va qarorlari voqea rivojlanishiga asosiy ta'sir ko'rsatadi. Bu obraz odatda asar davomida psixologik va ijtimoiy o'zgarishlarga duch keladi. U juda ko'p qirrali va rivojlanish jarayoniga ega bo'lgan obrazdir. Asosiy obrazning hayoti, qarorlari yoki taqdiri orqali muallif o'z g'oyalarini va falsafasini ilgari suradi. Asosiy obraz asarda markaziy shaxs bo'lib, uning harakatlari voqea rivojlanishini va asar voqealarini tashkil qiladi. U o'zining ichki va tashqi muammolarini hal qilishga harakat qiladi va uning qarorlari yoki orzulari asar mavzusining markazida turadi. Bu obraz nafaqat muallifning g'oyalarini ko'rsatadi, balki o'quvchini o'zining ichki dunyosiga yaqinlashtiradi. Misol sifatida "**Gatsby**" (F. Scott Fitzgeraldning "The Great Gatsby" asaridan) Jay Gatsby ni ko'rsatish mumkin. Gatsby — bu o'zining orzulari uchun yashagan va shu orzularga erishish uchun kurashgan asosiy obraz. Uning tasvirlanishi, Amerika orzusining qiyofasi sifatida, zamonaviy Amerika jamiyatining ijtimoiy va iqtisodiy tuzilishini tahlil qilishda asosiy rol o'ynaydi.

Ikkinchi obraz turi yordamchi obraz (antagonist) hisoblanadi. Yordamchi obraz yoki antagonist asosiy obrazga qarshi turadi va uning maqsadlariga to'sqinlik qiladi. Antagonist asar davomida asosiy obraz bilan kurashadi va uning muvaffaqiyatiga yoki yutug'iga xalaqit beradi. Bu obrazning funksiyasi asarda kutilmagan burilishlar yaratish va asar rivojlanishiga turtki berishdir. Yordamchi obraz yoki antagonist asosiy obrazga qarshi turadi va uning maqsadlariga to'sqinlik qiladi. Bunday obraz asarda kutilmagan burilishlarni yaratib, o'quvchini asosiy obrazning ichki va tashqi kurashlariga yanada yaqinlashtiradi. Antagonistning mavjudligi asarda kuchli ziddiyatlar va murakkabliklarni yaratadi.

Masalan, "**Huckleberry Finn**" (Mark Tven) asarida, Huckning ichki kurashlari va jamiyatning qoidalariga qarshi chiqishi uning asosiy antagonistiga aylanishi mumkin. Huckning ijtimoiy qonunlarga qarshi isyonkor ruhini jamiyatning nohaqliklariga qarshi kurashda o'zaro ziddiyatlar yaratadi. Huckning ichki kurashlari va jamiyatning qoidalariga qarshi chiqishi uning asosiy antagonistiga aylanadi. Huck jamiyatning "nohaqliklariga" qarshi kurashayotganda, u o'zini va dunyoni qanday tushunishi haqida bir qator ichki qiyinchiliklarga duch keladi.

Uchinchi obraz turi bu Yuzaki obrazlar hisoblanadi. Bu obrazlar ko'pincha asarda ikkinchi darajali personajlar sifatida ko'rsatiladi. Ular asar voqealarini rivojlantirishda yordam beradi, lekin ularning ruhiy holatlari yoki ichki dunyosi chuqurroq tasvirlanmaydi. Bunday obrazlar biror muayyan maqsadga xizmat qilishi mumkin, ammo ular asar rivojida katta rol o'ynamaydi. Yuzaki obrazlar asar voqealarini rivojlantirishda yordam beradi, lekin ularning ichki dunyosi yoki ruhiy holatlari chuqur tasvirlanmaydi. Bunday obrazlar ko'pincha ikkinchi darajali personajlar bo'lib, ular asosiy obrazning qarorlarini qo'llab-quvvatlaydi yoki unga qarshi chiqadi. Yuzaki obrazlarning roli asar rivojini qo'llab-quvvatlashdir, lekin ular ko'pincha asar voqealari va muammolarining asosiy markazida bo'lmaydi.

To'rtinchi obraz turi Chuqur obrazlar hisoblanadi. Chuqur obrazlar — bu o'z ichki dunyosini, qarorlarining asosililigini, ruhiy holatini va qarama-qarshiliklarini tahlil qilish orqali yaratilgan personajlardir. Ular asarda o'zgaruvchan va rivojlanayotgan obrazlar bo'lib, o'quvchiga

psixologik va ijtimoiy holatlarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Chuqur obrazlar asarda psixologik yoki ijtimoiy jihatdan rivojlanayotgan va o'z ichki konfliktlari bilan shug'ullanuvchi personajlardir. Ular asarda o'zgaruvchan bo'lib, o'quvchiga ularning qarorlarining asoslarini, ruhiy holatlarini va tashvishlarini tushunishga yordam beradi. Chuqur obrazlar orqali mualliflar inson tabiatining murakkab tomonlarini va ijtimoiy tizimdagi o'zgarishlarni ko'rsatishi mumkin.

Misol sifatida, "**The Catcher in the Rye**" (J.D. Salinger) romanidagi **Holden Caulfield**ni keltirish mumkin. Holden — juda chuqur, ichki konfliktlar va o'zini anglash jarayonida bo'lgan obraz. Uning ruhiy holatlari va tashvishlari o'quvchini jamiyat va uning o'ziga qarshi bo'lgan kurashlari haqida o'ylantiradi. Gatsby ning tanishlari va jamiyatdagi boshqa shaxslar — Nick Carraway kabi — yuzaki obrazlar bo'lib, ular asar rivojlanishida yordam beradi, lekin ular individual jihatdan chuqur psixologik tahlil qilinmaydi. "The Catcher in the Rye" asaridagi Holden Caulfield — o'zini anglash jarayonida, jamiyatdan chetda qolgan va ichki ruhiy muammolarni boshdan kechirayotgan bir yigit. Uning ichki dunyosi va tashvishlari asar davomida ko'plab kutilmagan vaziyatlar yaratadi va o'quvchini anglash jarayonini chuqurroq o'rganishga undaydi.

Obrazlarni yaratish usullaridan biri tashqi tasvirdir. Bunda obraz tashqi ko'rinishlari orqali ko'rsatiladi, ya'ni, uning kiyimlari, xulqi, mimikasi va jismoniy holati. Bu metod yordamida o'quvchi yoki tomoshabin obrazni ko'rishi va uning ijtimoiy pozitsiyasini aniqlashi mumkin. Keyingisi ichki tasvir hisoblanadi. Obrazlarning ichki dunyosi — uning fikrlari, his-tuyg'ulari va psixologik kechinmalari ko'rsatiladi. Bu usul obrazlarning chuqurroq tahlilini, uning qarorlarining sabablarini tushunishni osonlashtiradi. Suhbatlar va monologlar ham rol o'ynaydi. Obrazning so'zlari, uning o'ziga yoki boshqa personajlarga bo'lgan muloqotlari orqali uning ichki holatlari, dunyoqarashi va munosabatlari aniqlanadi. Bu yondashuv orqali muallif o'quvchini obrazning fikrlari va his-tuyg'ulariga chuqurroq yaqinlashtiradi.

Obrazlar, shuningdek, adabiyotda o'z jamiyatining ko'rinishi sifatida ham ishlatiladi. Yozuvchilar asarlarda o'z obrazlari orqali o'z jamiyatidagi muammolarni, uning ijtimoiy tuzilishini yoki siyosiy tizimini tanqid qilishadi. Masalan, **Mark Twenning** "Huckleberry Finn" asaridagi Huckning ozodlikka bo'lgan orzusi va uning bu boradagi qarorlarini tahlil qilish, o'z davridagi qullik va irqchilikka qarshi yozilgan tanqid sifatida qaraladi. Shuningdek, Amerika adabiyotida obrazlar orqali zamonaviy ijtimoiy muammolar — ijtimoiy tengsizlik, irqchilik, jinsiy tafovutlar, iqtisodiy notenglik kabi masalalar ko'tariladi. **Fitzgeraldning** "The Great Gatsby" asarida, masalan, Amerika orzusining amalga oshmasligi, uning poraxo'rlik va yuzaki shaxslar tomonidan ifodalanganligi obrazlar orqali tasvirlanadi. F. Scott Fitzgeraldning "The Great Gatsby" asarida Amerika orzusi va uning amalga oshmasligi, poraxo'rlik, yuzaki qadriyatlar va ijtimoiy adolatsizlikning ifodalanishi, nafaqat Gatsby ning o'zining, balki boshqa personajlar orqali ham aniq ko'rsatiladi. Asar davomida tasvirlangan obrazlar orqali muallif Amerika jamiyatining ijtimoiy va ma'naviy masalalarini, ayniqsa, "Amerika orzusi" ning buzilganligini ko'rsatadi. Amerika orzusi – bu o'z kuchi bilan muvaffaqiyatga erishish va baxtga erishish g'oyasidir. Gatsby ning orzusi ham bunga asoslangan: u o'zining o'tmishdagi qashshoq hayotidan qochib, boylik va yuksak ijtimoiy pozitsiyani qo'lga kiritish orqali Daisy ni qaytarishga intiladi. Ammo Gatsby ning bu orzusi faqat tashqi ko'rinishdagi yuksaklikni

anglatadi, uning asl maqsadi haqiqiy baxtga erishish emas, balki jamiyat tomonidan qabul qilinish va maqtovg'a sazovor bo'lishdir.

Gatsby ning orzusi nihoyatida muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. U o'zining boyligini qurishda yasalgan yo'lni tanlaydi, lekin bu yo'lning oxirida u ijtimoiy va axloqiy nuqtai nazardan "yolg'on" va "tashqi" bo'ladi. Gatsby ning boyligi asosida noqonuniy faoliyat, jumladan, poraxo'rlik va qimor, yotadi. Bu Gatsby ning Amerika orzusining amalga oshishi emas, balki uning nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy zaifligini ko'rsatadi. Gatsby o'z orzusini amalga oshirish uchun o'zi bilan kurashadi, lekin aslida uning orzusi faqat ijtimoiy struktura va poraxo'rlik tufayli amalga oshmaydi.

Asarda boshqa personajlar, masalan, Tom Buchanan va Daisy, Amerika orzusining tasavvur qilingan idealiga qarshi, uning teskari tomonini ifodalaydi. Tom – jamiyatning yuqori qatlamlarida joylashgan va o'zining boyligi bilan hech qanday muammo ko'rmaydigan personajdir. U o'zining amoral hayoti bilan tanilgan: u Daisy bilan nikohdan tashqari munosabatda bo'ladi, lekin bu uning jamiyatdagi pozitsiyasiga hech qanday zarar keltirmaydi. Tom va Daisy ning o'zi o'z orzularining ortidan yashamaydilar, ular uchun orzu va muvaffaqiyat ko'proq ijtimoiy maqomga ega bo'lish va boylikdan bahramand bo'lishni anglatadi, lekin ular o'z hayotlarida hech qanday ichki yaxshilik yoki axloqiy maqsadlarga intilishmaydi.

Daisy, ayniqsa, Gatsby ning orzusiga, uning sevgisiga qaraganda, faqat yuzaki va narsalarga bog'langan bir obraz sifatida tasvirlanadi. Daisy, asarda, Amerika orzusining romantik va idealist tasviridir, lekin u o'zining ichki dunyosida hech qanday haqiqat yoki to'g'rilikni izlamaydi. U o'z boyligidan va jamiyatdagi o'z pozitsiyasidan manfaatlanadi, ammo Gatsby ning haqiqiy sevgisini tushunmasdan, undan qochadi. Fitzgerald Amerika orzusining amalga oshmasligini faqat Gatsby ning o'zining shaxsiy yo'ldoshlari orqali emas, balki uning atrofidagi jamiyat orqali ham ko'rsatadi. Jamiyatda bo'layotgan turli sinflar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ijtimoiy pozitsiyalar va boyliklarning hech qanday haqiqiy ma'naviy asosga ega emasligi o'quvchiga yetkaziladi. Gatsby ning boyligi, masalan, o'zining ichki maqsadlariga yetishish uchun emas, balki atrofdagilarning ijtimoiy o'rni va qabul qilishlariga erishish uchun ishlatiladi.

Gatsby ning orzusi, bu ijtimoiy struktura tomonidan tasdiqlangan yoki rad etilgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida jamiyatning qaynoq, bo'sh va beqaror tabiatini aks ettiradi. Bu asarda poraxo'rlik, materializm va yuzaki qadriyatlar jamiyatdagi haqiqiy "Amerika orzusi" ning buzilganligini ko'rsatadi. Fitzgeraldning *"The Great Gatsby"* asari, Amerika orzusining amalga oshmasligi, uning poraxo'rlik, yuzaki qadriyatlar va ijtimoiy strukturalar tomonidan qanday ifodalanganini ko'rsatadi. Asarda obrazlar orqali jamiyatning ijtimoiy adolatsizligi, axloqiy parchalanishi va orzularning yirik moliyaviy va ijtimoiy tuzilmalar orqali amalga oshirilmasligi chuqur tahlil etiladi. Gatsby ning o'z orzusini amalga oshirishga bo'lgan intilishi nihoyatida jamiyatning yuksak me'yorlariga yetib borishni istagan, lekin ichki tomondan buzilgan jamiyatning beqarorliklarini ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, obraz adabiyotning asosiy vositalaridan biri bo'lib, u o'quvchini jamiyatdagi ijtimoiy, psixologik va falsafiy holatlar bilan tanishtiradi. Obrazlarning turli shakllari va yondashuvlari yozuvchi tomonidan yaratilgan asarlarni ko'p qirrali va chuqurroq qilishga xizmat qiladi. Adabiyotda obrazlar orqali insoniyatning eng yuksak his-tuyg'ulardan

tortib, eng qorong‘u holatlariga qadar bo‘lgan barcha jihatlarini tasvirlanadi. Asosiy obrazlar, antagonistlar, yuzaki va chuqur obrazlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bir-birini to‘ldiradi va asar voqealarini rivojlantiradi. Har bir obraz turining o‘ziga xos vazifasi mavjud: asosiy obraz o‘quvchiga g‘oya yoki mavzuni ko‘rsatadi, antagonist esa uning qarorlariga to‘sqinlik qiladi. Yuzaki obrazlar voqea rivojiga yordam beradi, chuqur obrazlar esa o‘quvchiga ichki dunyo va psixologik tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bu obrazlar asar mavzusini yanada boyitadi va o‘quvchini o‘ylantiradi. Adabiyotda obrazlar o‘zining ko‘p qirrali va murakkab strukturalari bilan asarlarning jonli va hayotiy bo‘lishini ta‘minlaydi. Obrazlarning har biri o‘zining psixologik, ijtimoiy va ma‘naviy qatlamlarini ochib berish orqali o‘quvchiga inson tabiatining turli jihatlarini va jamiyatdagi o‘zgarishlarni ko‘rsatadi. Asarlarning rivojlanishida, har bir obraz turining o‘ziga xos roli bor: asosiy obraz (protagonist) o‘quvchiga asar g‘oyasini yoki jamiyatdagi noxush holatlarni ifodalaydi, antagonist esa asosiy obrazga qarshi chiqib, o‘zining qarashlari bilan ziddiyat yaratadi. Bu ziddiyat asar davomida yangi burilishlar, kutilmagan holatlar va psixologik halqalar yaratadi, o‘quvchini yanada chuqurroq o‘ylashga undaydi.

Obrazlar asarlarning mavzusini boyitadi, o‘quvchiga insoniy hayotning turli jihatlarini tushunish, fikr yuritish va tanqidiy nuqtai nazar bilan qarash imkonini beradi. Har bir obraz, o‘zining ichki dunyosi, qarorlari va kurashlari orqali adabiyotning ijtimoiy, falsafiy va psixologik qatlamlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, obrazlar asarlarning hissiy ta‘sirini kuchaytiradi va o‘quvchining o‘ziga xos hissiyot va fikrlarini keltirib chiqaradi. Demak, adabiyotda obrazlar insoniyatning barcha holatlari, qarama-qarshiliklari va orzulari orqali asarlarni boyitib, o‘quvchini chuqurroq anglashga chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baxshi, S. (2020). "Amerika adabiyotida obraz va uning ijtimoiy funksiyalari." Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
2. Smith, J. (2018). "The Role of Character in American Literature: A Social Perspective." *American Literary Studies Journal*, 45(2), 123-138.
3. Gonzalez, M. (2017). "The Influence of Literary Characters on Society and Politics." *Literature and Society Review*, 33(1), 45-61.
4. Emerson, R. W. (2015). "Self-Reliance and American Individualism in the Works of 19th-Century Authors." Harvard University Press.
5. Baker, C. (2008). *American Literature: A History*. Oxford University Press.
6. Waldo, R. L. (2002). *Character Development in the American Novel*. Harvard University Press.
7. Eagleton, T. (2008). *Literary Theory: An Introduction*. Blackwell Publishing.
8. Gates, H. L. (2000). *The Signifying Monkey: A Theory of African American Literary Criticism*. Oxford University Press.